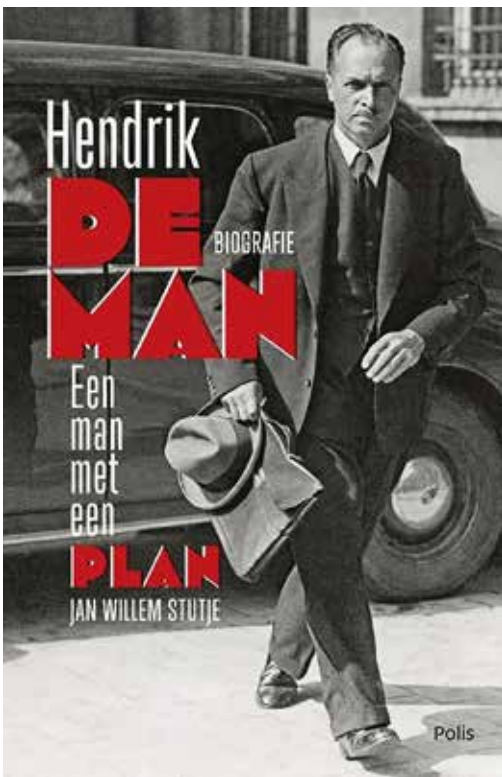


BOEKEN

JAN WILLEM STUTJE

HENDRIK DE MAN. EEN MAN MET EEN PLAN



Jan Willem STUTJE, *Hendrik De Man. Een man met een plan*, Kalmthout: Polis, 2018, 230 p., ISBN 978 94 6310 187 5.

Hendrik De Man (1885-1953) is een van de meest bestudeerde Belgische socialistische leiders. Sinds de jaren 1970 zijn er verschillende boeken en artikelen verschenen over deze theoreticus van het socialisme. Een vereniging in Vlaanderen houdt zijn herinnering ook vandaag levendig. De Man werd beroemd met zijn Plan van de Arbeid. Dat moest de economische depressie van de jaren 1930 bestrijden om een overwinning van het fascisme zoals in 1933 in Duitsland, waar De Man van 1927 tot 1933 had lesgegeven, te vermijden. Toch koos De Man er in 1940 voor om samen te werken met de bezetter. Daarin volgde hij koning Leopold III met wie hij als politiek adviseur nauwe betrekkingen onderhield. Leopold III besloot na de capitulatie van het Belgische leger in België te blijven en was bereid een politieke rol te spelen in een door de nazi's gedomineerd Europa. In december 1941, toen duidelijk was geworden dat er geen prominente politieke rol voor De Man mogelijk was, verhuisde hij naar Frankrijk en later naar Zwitserland. Hij keerde nooit meer terug naar België, waar hij in maart 1947 was veroordeeld voor politieke collaboratie. De Man stierf in 1953 bij een auto-ongeluk.

Het politiek-ideologische traject van De Man ging van de linkervleugel van de Belgische Werkliedenpartij naar extreemrechts. De Man begon als een linkse criticus van het Belgische reformisme, maar werd al snel partijfunctionaris in het arbeidersonderwijs. Hij diende als officier in het Belgische leger tijdens de Eerste Wereldoorlog en leverde een belangrijke bijdrage aan de herziening van het marxisme in de jaren 1920. In de jaren 1930 markeerde zijn Plan van de Arbeid het begin van een ommekeer naar politiek autoritarisme na een mislukte periode als minister – De Man werd minister van Financiën, wat uitzonderlijk is voor een sociaaldemocraat

in België. De Man distantieerde zich in de late jaren 1930 van het socialistisch internationalisme ten gunste van een *socialisme national* – dat leidde tot scherpe conflicten met de klassieke reformisten in de partij, in het bijzonder met Emile Vandervelde (president van de Tweede Internationale) – om te eindigen als bondgenoot van de nazibezetter. De Man meende dat die uiteindelijk de overwinning van het socialisme zou brengen. Dit opmerkelijke ideologische traject belette niet dat De Man zichzelf zijn hele leven een socialist noemde.

In deze biografie analyseert Jan Willem Stutje het politieke traject van De Man in relatie tot zijn persoonlijke levensverhaal. Voor dit goedgeschreven boek heeft de auteur de relevante archieven in binnen- en buitenland geraadpleegd en, opmerkelijk genoeg, toegang gekregen tot het persoonlijke staatsveiligheidsdossier van De Man. Hij heeft de bevindingen van de relevante Nederlands- en Franstalige literatuur (inclusief oudere publicaties) geïntegreerd, waarbij hij de taalverschillen, die vaak aanwezig zijn in publicaties over de Belgische geschiedenis, vermijdt. Daarnaast heeft hij de bronnen, met name de autobiografieën van De Man, kritisch geanalyseerd.

Hoewel De Man al uitgebreid is onderzocht, is dit boek een eyeopener. Het onthult nieuwe feiten en inzichten en biedt sleutels om zijn eigenaardige politieke traject te begrijpen. Het autoritarisme en elitarisme van De Man, dat vooral in de literatuur van het eind van de jaren 1930 vanuit een ideologisch perspectief is beschreven, maakte ook deel uit van zijn persoonlijkheid, evenals de bekommernis voor zijn zelfbeeld, zowel in het openbaar als privé. Stutje laat zien hoe De Man zijn gepubliceerde memoires gebruikte voor onmiddellijke politieke doeleinden en om

met zijn politieke tegenstanders om te gaan. Daarbij schrapte hij essentiële delen van zijn levensverhaal, die niet meer pasten bij het beeld dat hij van zichzelf wilde presenteren. Hoewel De Man afkomstig was uit een Antwerps, liberaal-burgerlijk gezin, wilde hij doorgaan als een lid van de arbeidersklasse of als een ascetisch persoon die burgerlijke waarden en een burgerlijke levensstijl verwerpt. Deze voorstelling was in strijd met het reële leven van De Man: hij was een bekend figuur in sommige burgerlijke kringen en kende de codes van de hoge cultuur. Hij was bovendien gehecht aan goedbetaalde posities en aan symbolen van persoonlijke rijkdom. Deze biografie maakt duidelijk waarom De Man als politicus niet succesvol bleek. Zijn autoritarisme veroorzaakte conflicten, hij gaf partners op die hij niet meer nodig had of waarmee hij een conflict had gehad en had moeite om allianties te smeden en partners te vinden. Ook al zag hij zichzelf als een hardwerkende minister die vastbesloten was de werkloosheid in de tweede helft van de jaren 1930 te bestrijden, toch volhardde hij niet bepaald in het realiseren van zijn politieke ideeën. Zijn inschatting van de politieke situatie was vaak ontoereikend, zoals blijkt uit zijn geloof dat de koning zijn politieke plannen in 1940 in de praktijk zou brengen en dat hij na de oorlog politiek gerehabiliteerd zou worden. Ook uit zijn beoordeling van het beleid van het militaire bestuur in België tijdens de Tweede Wereldoorlog blijkt zijn gebrek aan inzicht.

Dit boek biedt ook een nieuw perspectief op het ideologische profiel van De Man en op de oorsprong van enkele van zijn ideeën. De Man was niet vrij van antisemitisme, zijn ideeën voor arbeidersopleiding waren geïnspireerd op sociaal darwinisme. En toen hij les gaf in Frankfurt, beschouwde hij de 'antikapitalis-

tische' vleugel van de nazipartij met Gregor Strasser als een mogelijke bondgenoot voor de sociaaldemocraten bij het smeden van een antikapitalistisch front. Deze vroege flirt met het fascisme was geen toeval, zoals blijkt uit de bewondering die tot uiting kwam in zijn correspondentie met Mussolini in 1930. In het algemeen situeerden de ideologische bronnen van De Man zich eerder aan de rechter- dan aan de linkerkant van het politieke spectrum. Oswald Spengler is een duidelijk voorbeeld. In de Belgische context liet hij zich eind 19e eeuw inspireren door Lodewijk De Raets elitaire ideeën over 'Vlaamse volkskracht', een reactie op en een alternatief voor het opkomende socialisme. De Man idealiseerde het organische Vlaanderen, ontstaan in de middeleeuwen, in vergelijking met de Belgische kapitalistische, burgerlijke samenleving van zijn tijd. Stutje trekt ten slotte de originaliteit van het Plan van de Arbeid in twijfel door het terug te voeren op een project van de Russisch-Duitse vakbondseconoom Vladimir Woytinsky.

Stutjes kennis van de geschiedenis van de internationale socialistische arbeidersbeweging en zijn relatieve 'outsiderpositie' in de Belgische geschiedschrijving maken dit boek bijzonder interessant en relevant. Stutje analyseert niet alleen de impact van de internationale ervaringen van De Man voor zijn positie in de Belgische politiek diepgaand, hij beschouwt De Man ook als een exponent van Europese of internationale trends en evoluties. De Mans culturele kritiek op het historisch materialisme maakt deel uit van een bredere tendens in het marxistische denken na de Eerste Wereldoorlog, door Perry Anderson bestempeld als 'westers marxisme'. Dat impliceert een verschuiving van economie en politiek naar cultuur in de context van de falende socialistische revolutie na de Eerste Wereldoorlog.

Toch heeft ook dit uitstekende boek enkele minpuntjes. Stutjes behandeling van de processen door het militair gerecht, na 1944 belast met het straffen van collaborateurs, had wellicht uitgebreider kunnen zijn. Hij gebruikt enkele termen onnauwkeurig. Zijn analyse van de strategie van het Openbaar Ministerie beantwoordt onvoldoende de vraag hoe dat het misdrijf van politieke collaboratie invulde. Artikel 118bis van het Wetboek van Strafrecht definieerde de politieke collaboratie in algemene termen, waardoor de magistraten veel bewegingsruimte hadden. Verder definieert Stutje bepaalde politieke begrippen zoals populisme en corporatisme niet duidelijk. Stutje stelt dat De Man in 1940 collaboreerde, zonder de erfenis van de sociaaldemocratie op te geven (p. 267). Deze stelling valt te betwijfelen als we naar de politieke ideologie kijken: de hoofdstroom van de Belgische sociaaldemocratie verdedigde in de jaren 1930 de parlementaire democratie en distantieerde zich van het fascisme en het nazisme. Wat men ook kan in twijfel trekken, is het argument van Stutje, gebaseerd op een Duitse bron van september 1940, dat De Man een aanzienlijke invloed had op sommige vakbondsleiders omdat zij zijn corporatistische ideeën voor de oorlog hadden gesteund. De socialistische vakbond was aanvankelijk terughoudend om corporatistische ideeën over te nemen – die werden gepromoot door de katholieke concurrent. Pas in 1939 accepteerde een meerderheid op een speciaal congres een soort corporatisme dat ruimte liet voor stakingen en verenigbaar was met de parlementaire democratie – dit was natuurlijk niet het geval tijdens de nazibezetting. Geen enkele socialistische vakbondsleider had in de jaren 1930 het soort autoritair corporatisme aanvaard dat De Man in 1940 bepleitte.

Hendrik De Man in
Gent op 17 juni 1910.
(Amsab-ISG, Gent)



Deze biografie laat zien dat De Man in veel opzichten buiten de lijntjes van het reguliere klassieke Belgische reformisme kleurde. Opvallend in dit opzicht is de afwezigheid van antiklerikalisme, toch een kenmerk van de Belgische sociaaldemocratie. Dit boek laat zien dat De Man in nauw contact stond met veel katholieken, vooral met katholieken uit extreemrechtse hoek, niet met de christelijke arbeidersbeweging. Dit was in overeenstemming met de algemene politieke oriëntatie van De Man. Hij rekende niet

op massaorganisatie maar op de elites om politieke en maatschappelijke verandering te bewerkstelligen.

Dirk Luyten, coördinator Onderzoek, CegeSoma, Rijksarchief België

Deze recensie verscheen oorspronkelijk in het Engels in het *International Review of Social History*, 64(2019)3. Met dank aan Aad Blok, hoofdredacteur van IRSH.